

8 Bátneđearvvašvuohta sámi álbmogis Finnmárkkus

Magritt Brustad, Professora Dr Scient Servodatmedisiinna Instituhtta, UIT Norgga arktalaš universitehta

Torill H. Lauritsen, Fylkkabátneđearvvašvuođahoavda Finnmárkku fylkkasuohkanis

Čoahkkáigeassu

Guorahallamat Norggas lea čájehan ahte álbmoga bátneđearvvašvuohta lea buorránišgoahtán daid maŋemus jagiid. Orru dego nu ahte erohus bátneđearvvašvuođas davvin ja lulde riikkas lea šaddame ovttá dássasažžan. Almmolaš bátneđearvvašvuođa lohkomateriála pasieanttain nuorabut go 19 jagi, lea buori guvlui rievdamme suohkaniin, gos leat ollu sápmelaččat.

Bátneđeavttirdilli Finnmárkkus lea mearkašahtti ollu buorránan 2004 rájes. Dál (2015) leat buot bátneđeavttirvirggit fylkkas virgáiduvvon. Árvvoštallet ahte dat lea okta siva buoret bátneđearvvašvuhtii álbmogis. Nubbi váldosiva bátneđearvvašvuođa positiivvalaš rievdamii mánáin ja nuorain lea jáhkkinis danne go leat leamaš eastadandoaimmat ja dearvvašvuođa ovddideaddji doaimma, t masa Finnmárkku bátneđearvvašvuođabálvalusas lea čielga fokus.

Dearvvašvuođadirektoráhtta ja Finnmárkku fylkkasuohkan leat ekonomalaš joalludemiiguin dahkan vejolažžan vuđolaččat dutkat álbmoga bátneđearvvašvuođa muhtin válljejuvvon suohkaniin Finnmárkkus. Lea vurdojuvvon ahte go dieid iskkademiid bohtosat leat gárvásat, de sáhtta dutkojuvvon máhtu atnit ávkin eastadandoaimmaide ja sámi álbmoga bátneđearvvašvuođa ovdánahttimii.

8.1 Duogáš

Dutkojuvvon máhttu Norgga álbmoga bátneđearvvašvuođas lea hui vánis. Diet šaddá áigeovdilin Álbmotdearvvašvuođainstituhta raporttas 2009; Bátneđearvvašvuođadilli Norggas – čoahkkáigeassu mas boahtá ovdán ahte lea obbalaččat váilevašvuohta dáláš máhtus bátneđearvvašvuođa ektui Norggas. Stuoradiggedieđáhusas nr 35 (2006-2007) namuhuvvui earenoamážiid ahte lea dárbu dutkat bátneđearvvašvuođa sámi álbmogis Norggas. Olámuttos, gelbbolašvuohta ja sosiála dássádat – Boahteáiggi bátneđearvvašvuohta. Dás bođii ovdán ahte sámi álbmoga bátneđearvvašvuohta lea vuoruhuvvon áŋgiruššansuorgin sihke dieđuid ohcamii, muhto maiddái bidjat johtui doaimmabijuid buoridan dihte bátneđearvvašvuođa álbmogis.

Leat čielga mearkkat ahte álbmoga bátneđearvvašvuohta Norggas lea buorránan daid maŋemus jagiid. Lea jáhkehahtti ahte nu lea sámi álbmogis maid, vaikko dál eai gávdno

makkárge almmuhuvvon dieđut bálnedearvvašvuoda ektui iešguđet čearddalaš joavkkuin Norggas.

Go lea obbalaš dárbu eambo dutkat bálnedearvvašvuoda Norggas, ja go leat innán diehtu sámi álbmoga bálnedearvvašvuodas, de lea dat okta sivain go fágabirrasat UiT – Norgga ártkalaš universitehta ja Davvi-Norgga Bálnedearvvašvuoda gelbbolašvuodaguovddáš searválaga Finnmárkku fylkkasuohkaniin leat álggahan álbmogiid mielde iskkademiid bálnedearvvašvuodas.

Tromssa bálnedoavttiroahppu álggahuvvui go lei eambo dárbu bálnedoaktáriidda miehtá riikka ja earenoamážiid Davvi-Norggas. Vuosttaš studeantat válde eksámena 2009.

8.2 Áigumuš ja artihkkala ráddjen

Dain namuhuvvon dilálašvuodain sápmelaččaid bálnedearvvašvuodas lea kártejuvvon politihkalaččat ja daid guoskkahetne dán artihkkalis. Dál lea eambo fokus šaddan bálnedearvvašvuodaguoski álbmotiskkademiide, ja lea maid álggahuvvon bálnedearvvašvuodaoahppu Tromsii, ja muđui leat obbalaš treanddat mat leat čájehan buoret bálnedearvvašvuoda Norggas. Áigumuš dáinna artihkkaliin lea kommenteret diehtomateriálaid, maid lea vejolaš gávdnat, mat gusket bálnedearvvašvuhtii ja bálnedearvvašvuodabálvalusdillái sámi álbmogis davimus oasis riikkas. Finnmárkku dillái ja sámi giellahálddašansuohkaniidda biddjo eanemus fuomášupmi. Go galgá čuvget bálnedearvvašvuoda sámi álbmogis našunála treanddaid ektui bálnedearvvašvuodas, de čoačkáigeassit vuos oanehis fuomášumiin dain ovddit iskkademiin bálnedearvvašvuodas iešguđet álbmogiin Norggas. Artihkal ovdanbuktá eambo detáljjaid registrerendatas Finnmárkku bálnedearvvašvuodas ja daid sámi giellahálddašansuohkaniin, earenoamážiid áigodagas 2004-2014. Dasa lassin ovdanbukte ja kommenterejetne loguid mat leat rievdan Finnmárkku bálnedoavttirdili ektui. Artihkal guoskkaha maid vejolašvuodaid mat leat álggahuvvon bálnedearvvašvuoda iskkademiiguin sámi álbmogis ja dat sisttisoallá muhtin ávžžuhusaid viidásit dutkami ja máhttoviežžamii.

8.3 Álbmotdieđut bálnedearvvašvuodas Norggas ja Davvi-Norggas

Almmolaš bálnedearvvašvuoha, mii áimmahuššá bálneiskkademiid mánáin (<19 ár), rapporterejit iešguđetlágán indikáhtoriid KOSTRA (Kommunála- Stáhta- Rapporteren). Diet diehtovuodđu lea adnon bearráigeahččat bálnedearvvašvuoda mánáin ja nuorain guhkes áiggi badjel ja iešguđet geográfalaš guovlluin riikkas. KOSTRA logut leat ovdamearkka dihte čájehan ahte bálnedearvvašvuoha 5-jahkásaččain lea buoremus Østlánddas, earret Oslos, ja heajumus fas dain davimus fylkkain. KOSTRA-dieđut leat maid čájehan ahte guhkes áiggi ektui lea bálnedearvvašvuoha mearkkašaveara buorránan Norggas.

Registreremiid ja iskkademiid bokte, mat leat dahkkon rávis olbmuiquin muhtin rekruhtain Norggas, lea čájehuvvon ahte leat geográfalaš erohusat ja ahte

bátnedearvvašvuohta lea buorránan daid maŋemus jagiid. Bátnedearvvašvuoda dieđut Trøndelaga iskkadeamis (HUNT) ja Oslo iskkadeamis leat duodaštan ahte rávis olbmuid bátnedearvvašvuohta lea guhkit áigge badjel buorránan. Ovttaskas guorahallamiin válljejuvvon joavkkuin, ovdamearkka vuoras olbmui, lea čájehuvvon ahte Davvi-Norggas lei unnimus oassi vuoras olbmui, geain ledje iežaset báni, ja stuorimus oasis ges ledje goanstabáni.

8.4 Sámi álbmoga bátnedearvvašvuoda dutkama dahkat áigeguovdilin

Eai gávdno vuos makkárga almmuhuvvon dieđut iskkademiin álbmogis, mas gávdnosat ja sivat mat gusket sámi álbmoga bátnedearvvašvuotii Norggas lea leamaš fáddán. Gávdno bargu mii lea dahkkon 1988 bátnedearvvašvuodas Álttás, Honnesvágis, Kárašjogas ja Guovdageainnus, mii lea vuodđuduvvon iskkadeapmái, mas ledje mielde 300 olbmo agiin 25, 40, 55 ja 65 jahkásaččat. Čearddalašvuodadieđut eai leat boahtán ovdán dán guorahallamis, muhto gávnnavuvui ahte bátnedearvvašvuohta lei buoremus Álttás ja heajumus Honnesvágis. Kárašjohka ja Guovdageaidnu leigga dien guovtto gaskkas. (Evjen ja Holst, 1988)

Stuoradiggedieđáhusas nr. 35 (2006-2007) refererejuvvo fylkkasuohkana bátnedearvvašvuoda hástalusaid sámi guovddáš guovlluin bátnedearvvašvuoda dili ektui. Suohkandási loguid ektui geažuhii 2006 fylkka bátnedearvvašvuodahoavda ahte lea stuorit várra ahte lea heajos bátnedearvvašvuohta suohkaniin gos sápmelaččat leat eanetlogus. Sivva manin dakkár áicamat leat ii namuhuvvo stuoradiggedieđáhusas.

8.5 Davvi bátnedearvvašvuoda prošeakta

Nugo namuhuvvon álggus, de ovdandoallá Stuoradiggedieđáhus nr. 35 (2006-2007) ahte ráđdehus háliidii oažžut kártejuvvot bátnedearvvašvuoda diliid ja vejolaš sivvaoktavuodaid ovdal go álggahit makkárga doaibmabijuid. Diet lea leamaš duogázin dasa, go maŋnil dán stuoradiggedieđáhusa lea álggahuvvon álbmot vuodđuduvvon iskkadeamit bátnedearvvašvuodas muhtin válljejuvvon suohkaniin Finnmárkkus, mas earenoamáš fokus lea sápmelaččaid ektui.

Davvi bátnedearvvašvuoda prošeakta álggahuvvui juo 2010 geahččalanprošeaktan, mas 2013-2014 čogge dieđuid váldoisikkadeapmái. Dán guorahallamis lea earenoamáš fokus sápmelaččaid bátnedearvvašvuodas ja lea čadahuvvon giellahálldašanguovlluin Finnmárkkus, nugo Kárašjogas, Deanus, Porsáŋggus, Unjárggas ja Guovdageainnus. Birrasiid 2100 olbmo, agiin 18-75 jahkásaččat, leat oasálasttán guorahallami ja dát lea Norgga dárkileamos álbmotvuodđuduvvon bátnedearvvašvuoda iskkademiin. Guorahallan lea ovttasbargu gaskal Finnmárkku fylkkasuohkana, Davvi-Norgga Bátnedearvvašvuoda gelbbolašvuodaguovddáža ja Servodatmedisiinnalaš Instituhta, UIT Norgga arktalaš universitehta. Dearvvašvuodadirektoráhtta ja Finnmárkku fylkkasuohkan leat ruhtadan iskkadeami.

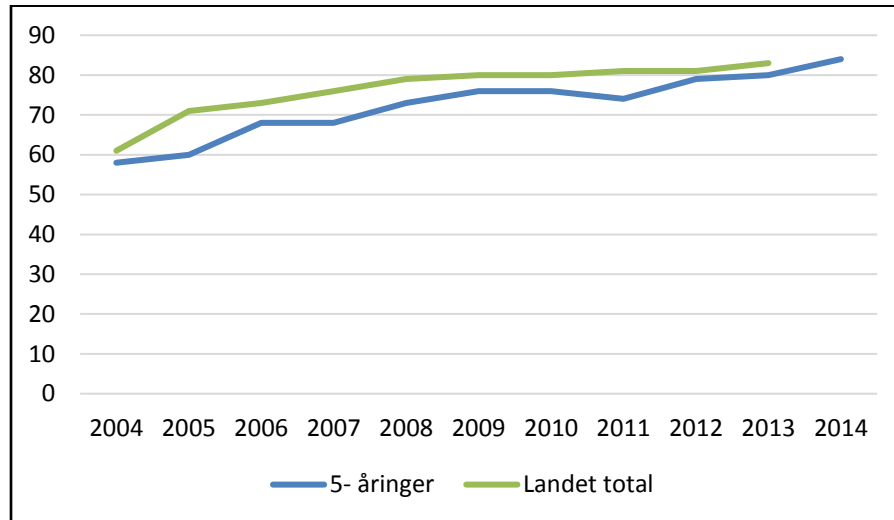
Davvi bátne dearvvašvuoda prošeakta lea čohkken dárkilis dieđuid bátne dearvvašvuoda ja dan guoski diliid birra jearahallanskoviid bokte, mas lassin daid ledje gažaldagat čearddalašvuodas, sosioekonomalaš dilálašvuodaid birra ja man duhtavaččat leat bátne dearvvašvuoda bálvalusain. Medisiinnalaš ja dearvvašvuodafágalaš dutkanetihka regionála komitéa lea addán lobi buohtastahttit jearahallanskoviid dieđuid journáladieđuiguin karies ja periodonihtta (bátneoažževuolšši) ektui. Váldo mihttu dáinna Davvi bátne dearvvašvuoda prošeavttain lea kártet bátne dearvvašvuodadiliid Norgga sápmelaččain, oktan vejolaš sivaoktavuodaid. Dát guorahallan lea vuosttaš bátne guorahallan mas indiviidat dásis lea čearddalašvuoda ektui oasseváldiin. Dutkojuvvon máhttu sáhtta dán dihte vuodđudit bátne dilálašvuoda ja vejolaš sivaoktavuodaid ektui go guoská čearddalašvuhtii, muhto maidái bátne dearvvašvuodabálvalusa geavaheami ja duhtavašvuoda ektui sámi álbmogis suhkaniin. Lea vurdojuvvon ahte go Davvi bátne dearvvašvuoda dutkan lea gárvvís, de boahká dat dieđalaš máhttu leat stuora ávkin go galget heivehit ovttadássásaš bátne dearvvašvuodabálvalusa álbmogii.

Davvi bátne dearvvašvuoda prošeavttas lea oassemihttu leamaš oažžut gelbbolašvuodaloktema bátne dearvvašvuodabargiide, geat prošeavtta oasálastimiin leat dábuhan oahpu ja vásáhusaid bátne dearvvašvuodadutkamis. Dieđuid čohkkenáigodagas lea lágiduvvon proseassaguorahallan ja seminárat bátne dearvvašvuoda bargiide, dain guoskevaš suhkaniin ja fylkka váldobátne doaktáriin. Dat galgá lasihit máhtu ja maid sávvamis šaddá beroštahttin dutkat ja systemáhtalaččat čohkket dieđuid bátne dearvvašvuodabálvalusas. Diet lea okta ovdamearka movt eambo dutkandoaimmat álbmoga bátne dearvvašvuodas sáhttet leat veahkkin loktet gelbbolašvuoda bátne dearvvašvuodajoavkkuin suhkaniin.

8.6 Čielga mearkkat buorránan bátne dearvvašvuodas davvin

Dat ráddjejuvvon dieđut mat leat leamaš gávdnamis Norgga bátne dearvvašvuoda treanddain ja diliin leat čájehan ahte davvi osiin riikkas lea heajut bátne dearvvašvuodta. Orru čájeheame ahte diet erohusat leat šaddame ovttadássásažžan daid mañemus KOSTRA- diehtovuorkká loguid mielde. Finnmárkkus lea karies čielgasit njiedjan mánáin máñgga suhkanis daid mañemus jagiid.

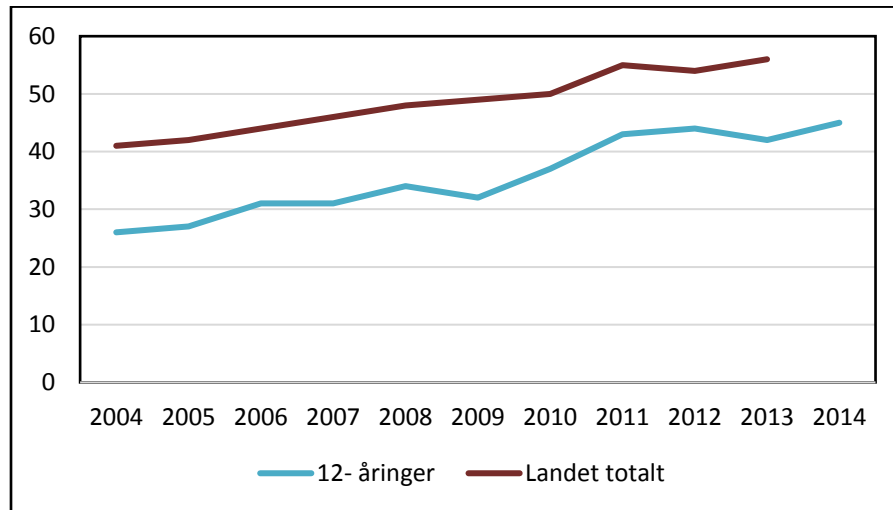
Govva 8.1 Oassi viđa jahkásaš mánáin Finnárkkus, geain ii leat karies, go buohtastahtta muđui riikkain áigodagas 2004-2014

Govva 8.1 čájeha KOSTRA loguid Finnárkkus viđa jahkásaččain, geain ii leat leamaš ráigi bániin áigodagas 2004-2014. Dás bohtá ovdan ahte Finnárku lea seamma dásis go riikkas lea gaskamearálaččat. Orru leamen ahte lassáneapmi 5-jahkásaččain, geain ii leat leamaš ráigi bániin, lea ceggosit dávgegovus Finnárkkus go muđui riikkas lea leamaš daid mañemus jagiid, go obbalaččat geahččá. 2006 lei 42% 5-jahkásaččain geain lei leamaš ráigi bániin, ja 2014 lei lohku njiedjan vuolábeallái 16 %.

Sivvan dan buori ovdáneapmái guoská jáhkkmis dasa go leat leamaš eastadeaddji doaibmabijut, earret eará go leat áŋgiruššan juohkit dieđuid kariesdávddaid, borrandábiid ja dearvvašvuoda birra dearvvašvuodastašuvnnain ja mánáidgárddiid váhnemiidčoahkkimiin dain iešguđet suohkaniin. Konkrehtalaš doaibmabijuin lea leamaš fokus bátnegeallan mánáidgárddiin ja oččodan daid šaddat “sohkarkehtes” mánáidgárdin.

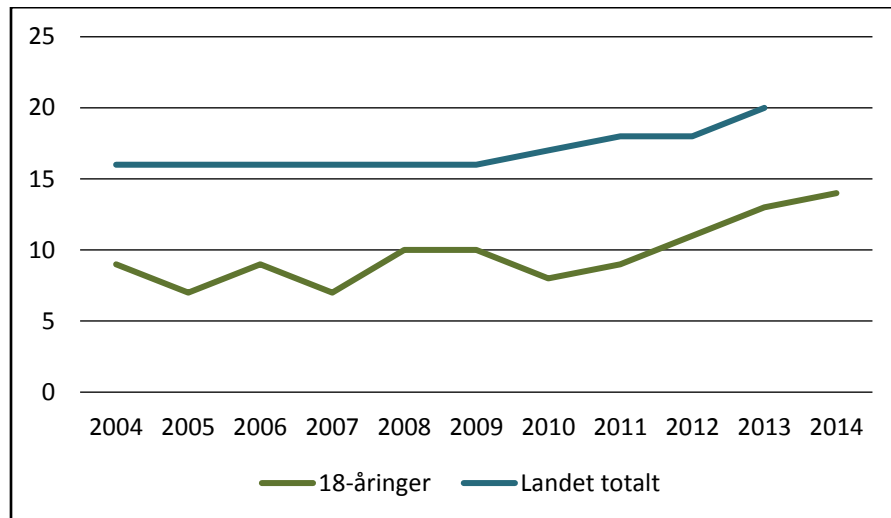
Govva 8.2 Oassi 12-jahkásaččain geain ii leat leamaš karies Finnmarkkus, go buohtastahtta muđui riikkain obbalaččat áigodagas 2004-2014

Govva 8.2 čájeha 12-jahkásaččaid, geain ii leat leamaš ráigi bániin 10- jagi áigodagas 2004 gitta 2013/2014, muhtin oasis Finnmarkkus ja obbalaččat olles riikkas. 2004 lei dušše 26 % Finnmarkku 12-jahkásaččain, geain ii lean ráigi bániin. 2014 lei diet lohku lassánan 45 %. Logut leat vuos veahá vuollelis gaskamearálaš dási riikkas, muhto dien logu lassáneapmi čuovvu buohtalaga riikkain muđui. 2014 logut Finnmarkkus leat dan dásis go muđui riikkas.

Bátnedivššarat almmolaš bátne dearvvašvuodabálvalusas Finnmarkkus barget heivvolaš eastadeaddji bargguid skuvlasklassain ja váhnemiidčoahkkimiin, gos “borrandábit ja bátne dearvvašvuolta” leat fáddán. Diet eastadeaddji doaimmat almmolaš bátne doavttirklinihkain lea sajáiduvvan Álbmotdearvvašvuoda áŋgiruššamii, mas fylkkasuohkan ja Finnmarkku fylkkamánni leat oasálažžan.

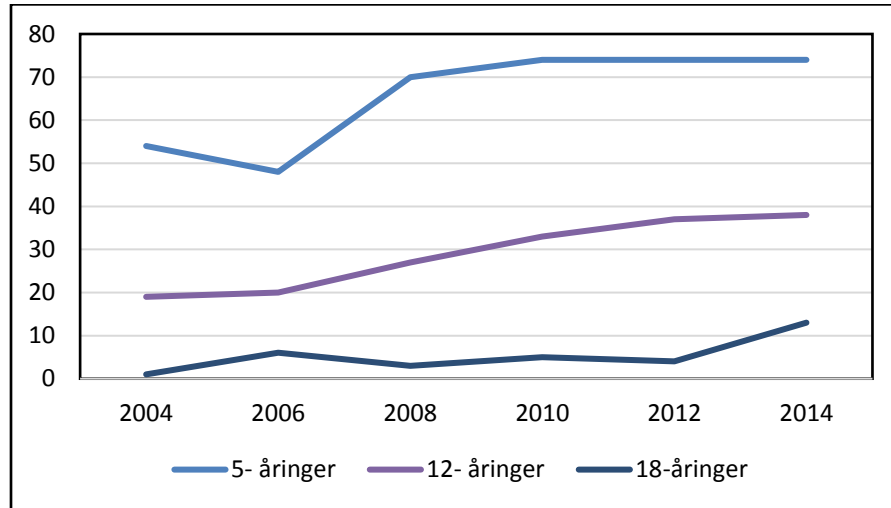
Govva 8.3 Oassi Finnmárkku 18-jahkásaččain geain ii leat leamaš karies, go buohtastahtta muđui riikkain obbalaččat áigodagas 2004-2014

Govva 8.3 čájeha ahte maiddái 18-jahkásaččat čuvvot riikka minstara treandda, mas lea rievdamme dan guvlui ahte lea eambbogat, geat eai leat vásihan ráiggi bániin, vaikko Finnmárku lea ain vuolábealde riikka gaskamearálaš loguid.

2004 lei 18-jahkásaččain 91 % geain lei leamaš ráigi bániin, ja 2014 lei diet lohku njiedjan 86 %. Lea vuos eahpečielggas manne lea ain nu alla lohku 18-jahkásaččain, muhto okta vejolaš čilgehus dasa sáhtta leat ahte stuora oassi nuorain fárrejit eret ruovttuin vázzit joatkkaskuvllaid ja dat sáhtta váikkuhit nuoraid borrandábiide ja eará dearvvašvuoda diliide. Nubbi sivva mii sáhtta váikkuhit loguide, sáhtta leat ahte mánggas eai leat fitnan bátnehoaktára luhtte nuoraidskuvllas, ja go de leat 18-jahkásaččat dopmet bátnehoaktárii dan bále go lea nuvttá bátnediksun (maŋŋil go deavdá 19 jagi šaddá máksit), ja de doamihit ruovttubáikái ollu ráigebániiguin. Dutkojuvvon máhttu lea dárbbaslaš, vai sáhtta maidige sihkkarit dadjat sivvaoktavuođaid birra nuoraid bátne dearvvašvuodas Finnmárkkus ja go galget ovddidit eastadeaddji doaibmabijuid dien ahkejovkui.

Govva 8.4 Oassi mánáin ja nuorain geain ii leat leamaš karies áigodagas 2004-2014 sámi hálddašansuohkaniin (Porsáŋggus, Guovdageainnus, Kárášjogas, Deanus ja Unjárggas).

KOSTRA-dieđut sámi hálddašansuohkaniin Porsáŋggus, Guovdageainnus, Kárášjogas, Deanus ja Unjárggas (govva 8.4) čájeha ahte bátne dearvvašvuohta lea čielgasit buorránan, go bániid ráigáneapmi lea ollu njiedjan dain iešguđet ahkejoavkkuin dan logi jagi áigodagas 2004-2014. Buorráneapmi dovdo earenoamáš bures 18-jahkásaččain dán áigodagas. 2004 lei dušše 1% 18 jahkásaččain geain ii lean goassege leamaš ráigi bániin. 2014 lei diet lohku 13 %, mii lea fylkka gaskamearálaš dásse seamma jagis. 12 jahkásaččain orru bátne dearvvašvuođa buorráneapmi dain suohkaniin leamaš stuorit go fylkka lei muđui. 5 jahkásaččain lei álggus áigodagas (2004) bealli mánáin dain suohkaniin, geain ii lean leamaš ráigi bániin. 2014 lei diet lohku lassánan birrasiid golbma njealjádas oassi mánáin. Diet lea seamma dásis go riikka gaskamearálaš dásse lei 2007. 2013 (odđaseamos dieđut) riikka gaskamearálaš dásis ledje 84 % 5 jahkásaččain geain ii lean ráigi leamaš bániin.

8.7 Bátne doavttirdilli Finnmárkkus

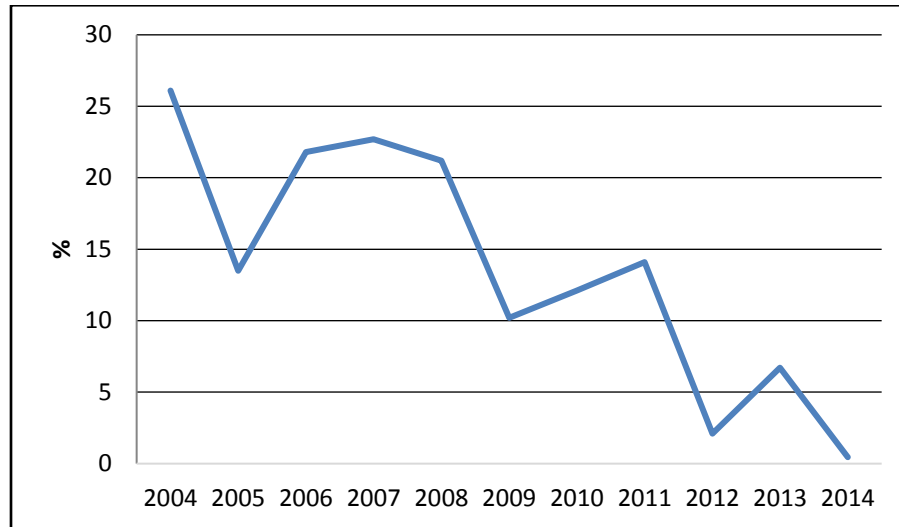
Bátne doaktáriid váilevašvuohta lea leamaš stuora hástalussan Finnmárkku bátne dearvvašvuođabálvalusas, oktan dain guovlluin gos leat ollu sápmelaččat. Bátne doavttiroahpahuš álggahuvvui Tromsii 2004. Dehálaš ágga manne dat álggahuvvui Tromssa universitehtii lei go riikka oasis lei bátne doavttir váilevašvuohta.

Vásáhusat eará dearvvašvuođaprofešuvdnoahpuin, nugo ovdamearkka dihte doavttiroahpuš, lea čájehuvvon ahte lagas guovllu oahppofálaldat lea buorre doaimbidju oazžut dásse dis ja oahppan bargiid riikka oassái.

Álgnos go bátnedoavttiroahppu álggahuvvui Tromsii, de álge 13 studeanta čakčat 2004. Dain ledje 11 geat gerge oahpuin gidđat 2009. Studeantajoavkkut leat dadistaga lassánan. 2007 rájes besset 40 studeanta jahkásaččat álgit ohppui. 2004 lei juohke njealját bátnedoavttirvirgi mii ii lean virgáduvvon. Dál (2015) leat buot virggit virgáduvvon. Govva 5 čájeha dan dramáhtalaš njiedjama virggiin Finnmárkkus áigodagas 2004-2014.

Govva 8.5 Bátnedoavttirvirggit Finnmárkkus mat eai lean virgáduvvon áigodagas 2004-2014

8.8 Sámi oassemearri bátnedoavttirohppui

Nugo buot dearvvašvuodaoahpuide UIT Norgga arktalaš universitehtas, de lea bátnedoavttirohppui maid sierra sámi oassemearri ohcciide geat sáhttet duodaštit sámi giellagelbbolašvuoda.

Sisaváldimiin 2004-2006 leat dadistaga lassánan ohccit Tromssa bátnedoavttirohppui. Dalle váldojedje sisa 10, 20 ja 30 studeanta. Diein sisaváldimiin lei okta studeanta jahkái, gii sámi oassemearriin beasai ohppui sisa. 2007 váldojedje sisa 40 studeanta jahkásaččat, mii lea eanemus lohku oahppoprográmmii. Sámi oassemearri viiddiduvvui 2007 guovtti studentii jahkái.

Tromssa bátnedoavttiroahpu oahppoossodaga dieđuid mielde, de leat álggu rájes oahpus Tromssas leamaš sámegeielat studeantat, geat leat beassan sisa almma sámi oassemearri dihte.¹

Gaskaboddosaš guorahallan, mii ii leat vel almmuhuvvon, maid Odontologijja instituhtta UIT Norgga arktalaš universitehtas ja fylkkabátnedoavttirhoavda Finnmárkkus leat

¹ Eai leat čielga logut sámegeielat bátnedoaktáriin, geat leat oahpu háhkan eará sajis go Tromssa universitehtas.

dahkan, čájeha ahte buot studeantat Finnmárkkus, geat sámi oassemeriin besse bátnedoavttirohppui ja geat leat gergehan oahpu, sis leat buohkat mannan ruovttoluotta fylkii bargat bátnedoavttirin. Dál (2015) leat vihtta sámegeielat bátnedoaktára Finnmárkkus; guokte Guovdageainnus, guokte Kárášjogas, ja okta Álttás (oktiibuot leat 42 bátnedoavttirvirggi almmolaš bátnedoavttirbálvalusas fylkkas). Okta eará positiivvalaš treandain lea ahte maŋŋil go bátnedoavttiroahppu álggahuvvui Tromsii, de barget finnmárgulaččat eanas klinihkain Finnmárkkus. Dál barget bátnedoaktárat, geat leat riegeadan ja bajásšaddan Finnmárkkus, Álttás, Hámárfeasttas, Girkonjárggas, Honnesvágis, Čáhcesullos, Várggáin, Gilivuonas ja Mehámmanis – lassin sidjiide geat barget Kárášjogas ja Guovdageainnus. Diet jáhkkinis nanne dearvvašvuodabargiid kulturipmárdusa, mii lea earenoamáš mávssolaš eastadan doaimmaid ektui. Okta ovdamearka báikkálaš álggaheamis ja heiveheamis lea doaibmabidju Guovdageainnu bátneklinihkas, gos bargit leat ráhkadan gihppaga maid leat gohčodan «Reinkjøtt smaker best – med egne tenner»/Bohccobiergu máisto buoremusat -go iežat bániiguin beasat suoskat»², maid Finnmárkku fylkkasuohkan lea guovttegeielat ruđaiguin dorjon.

8.9 Boahttevaš dárbu dutkojuvvon máhttui sámi álbmoga bátnedearvvašvuodas Norggas – čeahkkáigeassu ja ávžžuhusat

Lea čielggas ahte Norgga álbmoga bátnedearvvašvuolta lea buorráneame. Bátnedearvvašvuodadilli lea šaddáme dássálaga miehtá geográfalaš guovlluid. Maiddái davimus osiin riikkas, oktan sámi giellahálddašansuohkaniin, de lea treanda ahte bátnedearvvašvuolta lea čielgasit buorránan logi jagi áigodagas 2004-2014.

Vaikko Finnmárkku mánáin ja nuorain leat eanemus ráiggit bániin, de leat erohusat Finnmárkkus ja muđui riikkas njiedjan. Earenoamáziid lea 5 jahkásaččain leamaš buorre ovdáneapmi. Eastadandoaimmat Finnmárkku bátnedearvvašvuodabálvalusas lea jáhkkinis sivvan dan positiiva trendii, lassin dan dađistaga buoret bátnedoavttirdillái fylkkas.

Obbalaččat orru nu ahte almmolaš bátnedearvvašvuoda fokus ovttasbargat, juohkit dieđuid ja eastadandoaimmat leat daguhan positiivvalaš trendii mánáid ja nuoraid gaskkas Finnmárkkus. Lea maid dehálaš namuhit ahte go buohtastahttit eará almmolaš bátnedearvvašvuodabálvalusaiguin, de dikšot Finnmárkkus eanemus rávisolbmuid, danne go leat unnán priváhta bátnedoaktárat fylkkas. Dat mearkkaša ahte go eará fylkkain atnet almmolaš bátnedearvvašvuodabálvalusa resurssaid bargat eastadandoaimmaiguin ja mánáiguin ja nuoraiguin, de dikšot Finnmárkkus hui ollu rávis pasieanttaid. Leat ain váilevašvuodát go guoská sámi álbmoga bátnedearvvašvuoda máhtu ektui. Go bargá diđolaččat ja heivvolaš eastadeaddji doaimmaiguin, de lea mearrideaddjin ahte lea dutkojuvvon máhttu olámuttos, mii váikkuha bátnedearvvašvuhtii. Dás leat sihke hivvodat ja kvalitatiiva dutkanvuogit, mat sáhttet dievasmáhttit nubbi nuppi, vai addá

---

² <http://www.tannvern.no/images/fremmedspraaklige-brosjyrer/samisk-norsk/bohccobiergu.pdf>

buoremus gova sivaoktavuodaide das makkár mearkkašupmi lea eastadan bargguin. Fertejit leat eambo resurssat olámuttos, go galgá bargat lagas dutkamiin mii guoská sámi álbmoga bátnedearvvašvuhtii.

Bátnedoavttiroahppu Tromssas lea leamaš hui mávssolaš oažžut eambo sámegeielat bátnedoaktáriid ja lea leamaš maid veahkin dasa ahte Finnmárkku bátnedearvvašvuoda virggit leat dál virgáduvvon oahppan bargiiguin, geain lea dárbblaš giella ja kultuvrralaš gelbbolašvuhta. Ávžžuhuvvo ahte dutkojuvvo movt bátnedoavttiroahppu Tromssas lea mearkkašan dasa ahte ovddidit ovtadássásaš bátnedearvvašvuodabálvalusaid sámi pasientii.

Bátnedearvvašvuoda birra máhttu, ja vejolaš erohusat ja sivaoktavuodat, leat maid dárbblašččat go galgá sáhttit plánat ja ovdánahttit bátnedearvvašvuodabálvalusa. Guovddáš doaibmá bátnedearvvašvuodabálvalussii berre leat ahte sáhtá fállat ovttadássásaš bátnedivššárfálaldaga buot iešguđetlágán joavkkuide, geain lea iešguđetlágán eallinvuohki kultuvrra ja ealáhusaid ektui. Mearráduosat, mat čuhcet dearvvašvuhtii, maiddái bátnedearvvašvuhtii, mearriduvvojit olggobealde dearvvašvuodabálvalusaid váldo ovddasvástádusguovlluid. Danne lea ovttasbargu, vuoruheapmi ja oktasaš áŋgiruššamat buot suohkana ja stáda ásahusaid ja álbmotdearvvašvuoda eaktodáhtolaš organisašuvnnaid gaskas mearrideaddjin dasa. Go dainna gálgá lihkostuvvat, de lea dárbu dutkojuvvon máhttui, mii sáhtá addit vuodu bargat riehta. Dearvvašvuodabálvalus galgá leat vuodduvvon ja heivehuvvon juohke ovttaskas olbmo dárbei. Dat sáhtá buoridit vejolašvuoda buori orala dearvvašvuoda boahteáiggis, mii lea dássedit juohkásan sámi álbmogii.

Referánssat

Evjen G ja Holst D (1988). Levekår og tannhelse i Finnmark: en rapport fra et samarbeidsprosjekt mellom Den offentlige tannhelsetjeneste i Finnmark og Institutt for samfunnsodontologi. Institutt for samfunnsodontologi, Universitetet i Oslo

Finnmárkku Fylkkabátneđearvvašvuođahoavda (2008). Jahkedieđáhus 2004 - 2014 Bátneđearvvašvuohta.

Holst D, Schuller AA, and Dahl KE (2007). Bedre tannhelse for alle? Tannhelseutviklingen I den voksne befolkningen i Nord-Trøndelag fra 1993 til 2006. Nor Tannlegeforen Tid, 117:804-811.

Lyshol H og Biehl Anna (2009). Tannhelsestatus i Norge – En oppsummering av eksisterende kunnskap. Rapport 2009:5. Avdeling for helsestatistikk, Folkehelseinstituttet.

St. mld. nr. 35 (2006-2007). Stortingsmelding nr. 35 (2006-2007) Tilgjengelighet, kompetanse og sosial utjevning – Framtidas tannhelsetjenester. Det kongelige helse og omsorgsdepartement.